

Kwartaalmonitor Zakelijke dienstverlening

Derde kwartaal 2017

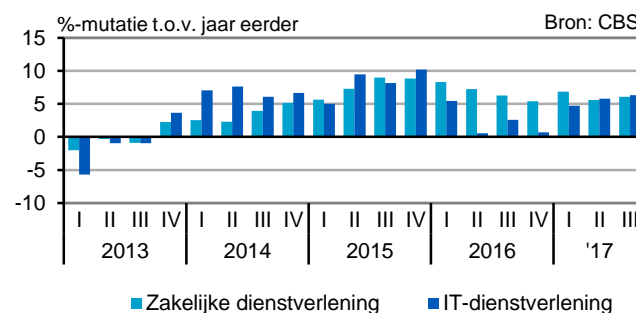
Omzetgroei in zakelijke en IT-dienstverlening

- Totaal zakelijke en IT-dienstverlening: Breed gedragen omzetstijging
- IT-dienstverlening: Vier jaar omzetgroei
- Rechtskundige en administratieve dienstverleners: Geen faillissementen onder rechtskundig dienstverleners
- Architecten- en ingenieursbureaus: Omzet architecten en ingenieurs stijgt
- Reclame- en marktonderzoekbureaus: Lichte omzetstijging reclamewezen en marktonderzoek
- Schoonmaakbedrijven en hoveniers: Omzetgroei hoveniers voor derde kwartaal op rij boven 10 procent
- Uitzendbranche en arbeidsbemiddeling: Kleinere stijging uitzenduren
- Economisch beeld: Positief vertrouwen zakelijk dienstverleners neemt iets af
- Toegevoegde waarde zakelijke dienstverlening groeit sterk

Zowel de zakelijke als de IT-dienstverleners zagen hun omzet in het derde kwartaal, met respectievelijk 6,1 en 6,3 procent, sterker groeien dan in het tweede kwartaal. Voor de zakelijke dienstverleners is de groei vergelijkbaar met een jaar geleden, toen de groei 6,3 procent bedroeg. Voor de IT-dienstverleners is de groei een stuk hoger dan een jaar geleden toen de omzet met 2,6 procent groeide.

In het derde kwartaal gingen 168 bedrijven failliet, het laagste aantal sinds 2009. Ook daalde het aantal stoppende bedrijven sterk in vergelijking met een jaar eerder. Het aantal ontstane, vervulde en openstaande vacatures bereikten allen een nieuw hoogtepunt in het derde kwartaal.

Omzetontwikkeling zakelijke en IT-dienstverleners

[StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling](#)
[StatLine: Informatie en communicatie; omzetontwikkeling](#)

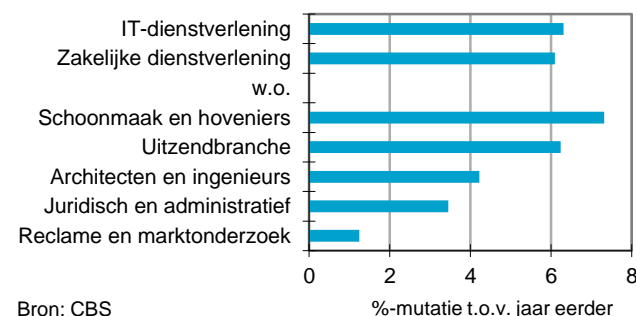
Totaal zakelijke en IT-dienstverlening

Breed gedragen omzetstijging

Met de stijging in het derde kwartaal van 2017 groeit de omzet van de zakelijke en de IT-dienstverlening nu vier jaar op rij. Waar de omzet van de zakelijke dienstverleners met 6,1 procent groeide in vergelijking met een jaar eerder, groeide de omzet van de IT-dienstverlening met 6,3 procent. Voor het tweede kwartaal op rij groeide de IT-dienstverlening sneller dan de zakelijke dienstverlening. Daarnaast presteerde de uitzendbranche vergeleken met de meeste andere branches opnieuw goed.

De omzet van de schoonmakers en hoveniers groeide met 7,3 procent, waarmee deze branche de snelste groeier was onder de zakelijke dienstverleners. Waar de ingenieurs en reclamebureaus vorig kwartaal nog een omzetzakelijkheid lieten zien, laten in het derde kwartaal alle branches een omzetstijging zien ten opzichte van een jaar eerder.

Omzetontwikkeling IT en zakelijke dienstverleners

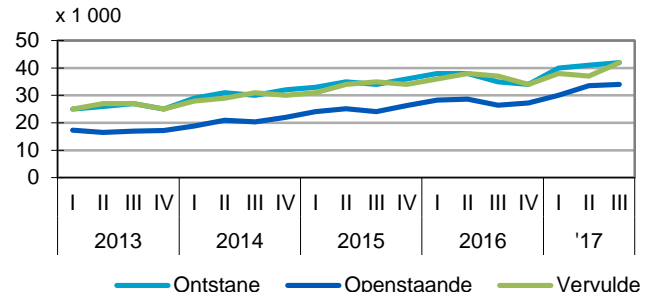
[StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling](#)
[StatLine: Informatie en communicatie; omzetontwikkeling](#)

Weer nieuw record aantal vacatures

Het aantal ontstane vacatures in de zakelijke dienstverlening heeft in het derde kwartaal met 42 duizend een nieuw hoogtepunt behaald. Dit is het nu het derde kwartaal op rij met een nieuw hoogtepunt in het aantal ontstane vacatures. In vergelijking met een jaar eerder ontstonden er 7 duizend vacatures meer.

Ook de aantallen openstaande en vervulde vacatures bereikten met respectievelijk 34 en 42 duizend nieuwe records. In het derde kwartaal stonden er bijna 8 duizend vacatures meer open dan een jaar eerder. Het aantal vervulde vacatures was 5 duizend hoger dan een jaar eerder en ook 5 duizend hoger dan het tweede kwartaal van 2017.

Aantal vacatures zakelijke dienstverlening

Bron: CBS

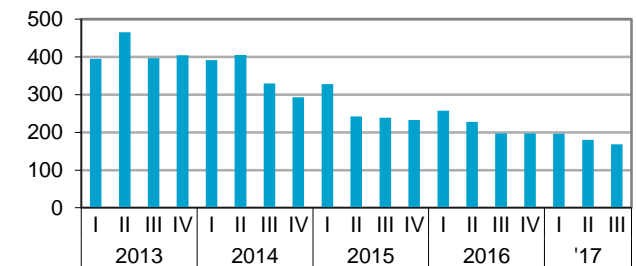
[StatLine: Vacatures](#)

Aantal faillissementen opnieuw lager

In het derde kwartaal van 2017 gingen 168 zakelijke dienstverleners failliet, opnieuw minder dan een kwartaal eerder. Toen werd met 180 faillissementen al het laagste aantal sinds 2009 gemeten. Ten opzichte van een jaar eerder gingen er in het derde kwartaal 29 bedrijven minder over de kop.

In het derde kwartaal gingen er in Nederland in totaal 874 bedrijven failliet. Dit is het tweede kwartaal op rij dat dit aantal onder de duizend ligt. Het aantal faillissementen ligt in vergelijking met het tweede kwartaal en een jaar eerder respectievelijk 120 en 231 lager.

Uitgesproken faillissementen zakelijke dienstverlening

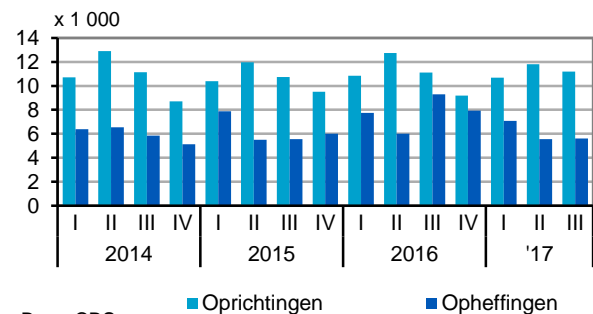
Bron: CBS

[StatLine: Uitgesproken faillissementen](#)

Meer starters, veel minder stoppers

In het derde kwartaal zijn 11 190 nieuwe zakelijke dienstverleners opgericht. Dat is 1 procent meer starters dan in dezelfde periode vorig jaar. Verder staakten 5 605 bedrijven in de zakelijke dienstverlening definitief hun werkzaamheden. Daarmee daalde het aantal stoppers met zo'n 39 procent in vergelijking met het derde kwartaal van 2016. Vooral bedrijven actief in de branche Holdings en managementadviesbureaus en in de branche Design, fotografie en vertaalbureaus zorgden voor een sterke daling in het aantal opheffingen. In totaal zijn aan het eind van het derde kwartaal 394 390 bedrijven actief in de zakelijke dienstverlening. Dit is een toename van 4,8 procent op jaarbasis. De IT-dienstverlening telt op dit moment 57 985 bedrijven, dat is 4 procent meer dan een jaar geleden.

Aantal oprichtingen en opheffingen zakelijke dienstverlening

Bron: CBS

[StatLine: bedrijven; oprichtingen](#)

[StatLine: bedrijven; opheffingen](#)

IT-dienstverlening

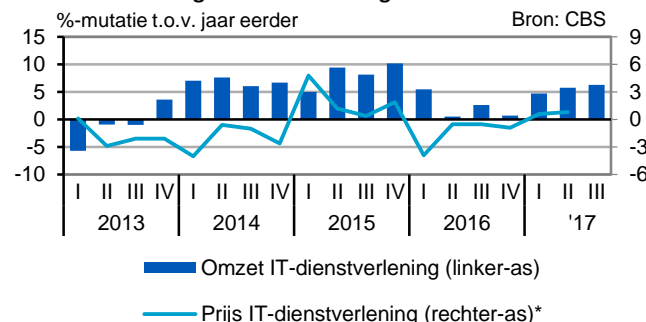
Vier jaar omzetgroei

In het derde kwartaal van 2017 steeg de omzet onder de IT-dienstverleners 6,3 procent ten opzichte van een jaar eerder. Dit is de sterkste omzetstijging sinds het vierde kwartaal van 2015 toen de omzet met meer dan 10 procent steeg. Sindsdien steeg de omzet gemiddeld 3,7 procent per kwartaal.

In de maanden april tot en met juni van 2017 steeg de prijs van de IT-dienstverlening gemiddeld met 0,8 procent in vergelijking met hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Nadat in 2016 de prijs elk kwartaal daalde, stijgt de prijs nu twee kwartalen op rij.

*Prijzontwikkeling derde kwartaal komt 14 december beschikbaar

Omzetontwikkeling IT-dienstverlening

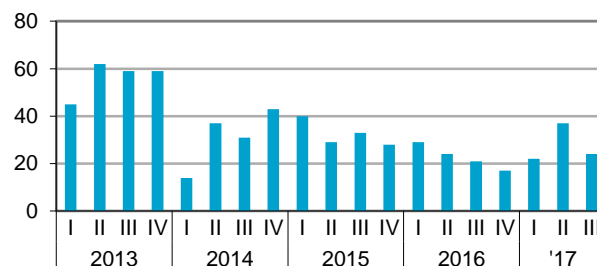

StatLine: [Informatie en communicatie; omzetontwikkeling](#)
 StatLine: [Informatie en communicatie; prijsontwikkeling](#)

Daling aantal faillissementen

In het derde kwartaal gingen 24 IT-bedrijven failliet. Dit zijn er 13 minder dan in het tweede kwartaal toen met 37 faillissementen nog een piek werd bereikt. In vergelijking met een jaar eerder zijn er 3 bedrijven meer over de kop gegaan. Het gemiddeld aantal faillissementen ligt in 2017 tot dusver op 28 bedrijven per kwartaal. Dit is lager dan het gemiddelde van de periode 2013 tot en met 2016 toen er gemiddeld 36 bedrijven per kwartaal failliet gingen.

Uitgesproken faillissementen IT-dienstverlening

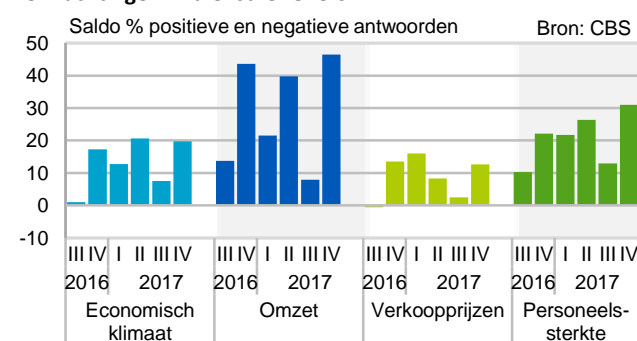
Bron: CBS

StatLine: [Uitgesproken faillissementen](#)

Verwachtingen IT-ondernemers positief

Net als in de afgelopen kwartalen zijn de verwachtingen van IT-dienstverleners positief. Per saldo verwacht 47 procent een groei van de omzet. Dit percentage is duidelijk hoger dan in het voorgaande kwartaal. Meestal is de omzetverwachting voor het vierde kwartaal positiever dan in het derde kwartaal. Per saldo voorziet 31 procent van de ondernemers een groei van de personeelssterkte. Ook dat is een verbetering ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Per saldo verwacht 20 procent van de ondernemers een verbetering van het economisch klimaat. Daarmee zijn ondernemers ook over het economisch klimaat positiever gestemd dan in voorgaande kwartaal. Per saldo voorziet 13 procent van de ondernemers een toename van de verkoopprijzen.

Verwachtingen IT-dienstverleners

StatLine: [Conjunctuurenquête Nederland](#)

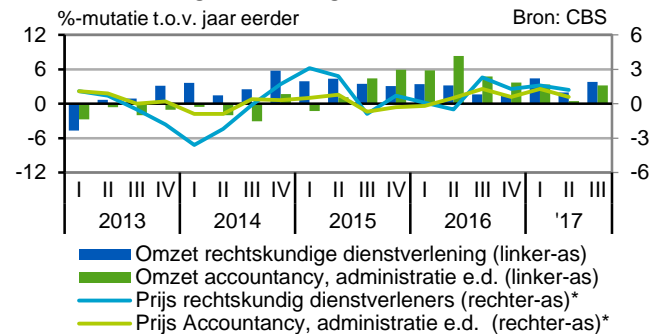
Rechtskundige en administratieve dienstverleners

Omzetgroei onder rechtskundig en administratief dienstverleners

In het derde kwartaal zagen de rechtskundig dienstverleners hun omzet 3,8 procent groeien in vergelijking met dezelfde periode vorig jaar. Deze groei is hoger dan de groei in het tweede kwartaal van dit jaar toen deze 1,9 procent bedroeg. De prijzen van rechtskundig dienstverleners stegen in het tweede kwartaal met 1,2 procent. De administratieve dienstverleners zagen hun omzet in de maanden juli tot en met september met 3,2 procent groeien ten opzichte van dezelfde periode in 2016. De prijzen in het tweede kwartaal stegen met 0,6 procent, waarmee de stijging iets lager was dan in het eerste kwartaal toen de groei 1,3 procent was.

*Prijzontwikkeling derde kwartaal komt 14 december beschikbaar

Omzetontwikkeling rechtskundige en administratieve diensten

StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

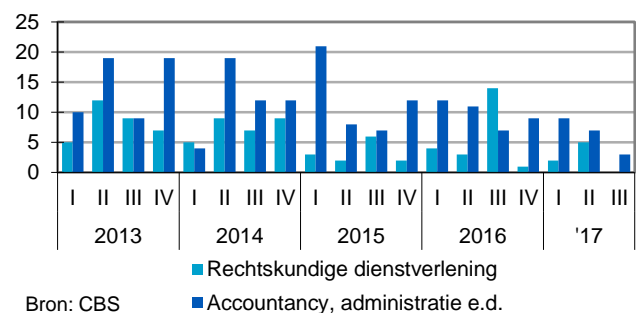
StatLine: Zakelijke dienstverlening; prijsontwikkeling

Geen faillissementen onder rechtskundig dienstverleners

In het derde kwartaal van 2017 gingen geen rechtskundig dienstverleners failliet. Vanaf het moment, begin 2009, dat het CBS deze cijfers voor de rechtskundig dienstverleners bijhoudt, is dit slechts eenmaal eerder voorgekomen. Dit was in het eerste kwartaal van 2009. Sinds die tijd gingen gemiddeld 5 rechtskundig dienstverleners per kwartaal op de fles.

Ook het aantal faillissementen onder de administratieve dienstverleners heeft een laagtepunt bereikt. Slechts 3 bedrijven gingen er failliet in het derde kwartaal van 2017. Sinds begin 2009 gingen er gemiddeld per kwartaal 11 administratief dienstverleners failliet.

Uitgesproken faillissementen rechtskundige en administratieve diensten

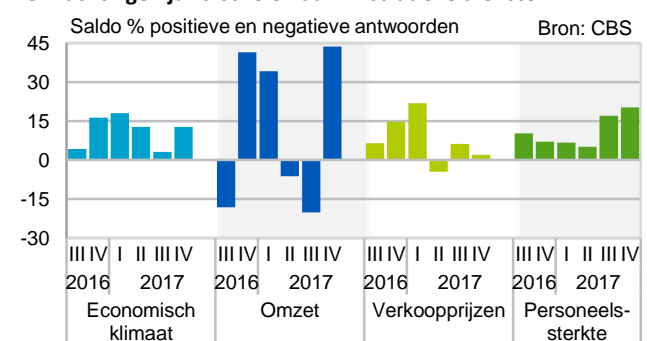
StatLine: Uitgesproken faillissementen

Toename omzet verwacht

Ondernemers in de juridische en administratieve dienstverlening zijn positief in hun verwachtingen over de omzet in het vierde kwartaal. Per saldo voorziet 44 procent van hen een omzetstijging. In het voorgaande kwartaal verwachtten ondernemers juist een omzetsdaling. Vorig jaar in hetzelfde kwartaal waren ondernemers ook positief gestemd over dit onderwerp.

Verder wordt in het vierde kwartaal van 2016 door per saldo 15 procent van de ondernemers een prijsstijging verwacht. Nu voorziet per saldo slechts 2 procent van de ondernemers een prijsstijging in het vierde kwartaal. Over het economisch klimaat zijn ondernemers positiever dan drie maanden geleden. Per saldo verwacht 20 procent van de ondernemers een toename van de personeelssterkte. Daarmee zijn meer ondernemers hierover optimistischer dan in hetzelfde kwartaal van vorig jaar.

Verwachtingen juridische en administratieve diensten

StatLine: Conjunctuurenquête Nederland

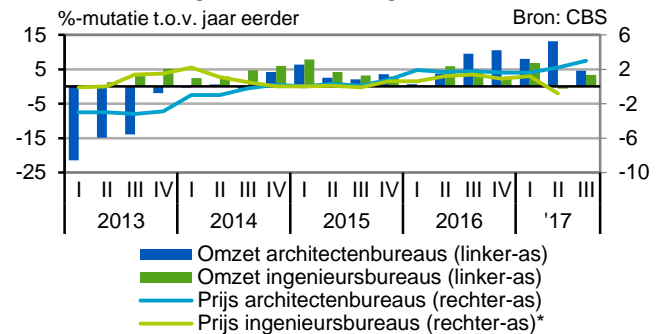
Architecten- en ingenieursbureaus

Omzet architecten en ingenieurs stijgt

In het derde kwartaal van 2017 steeg de omzet van de architecten 4,6 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2016. De omzetgroei is kleiner dan in voorgaande twee kwartalen toen de omzet nog met 13,2 en 8,1 procent steeg. De stijgende lijn die eind 2014 inzette, houdt nu al drie jaar onafgebroken stand. De prijzen stijgen nu ook twaalf kwartalen achtereen. Bij de ingenieurs steeg de omzet in het derde kwartaal met 3,4 procent. Vorig kwartaal daalde de omzet voor het eerst na vier jaar omzetgroei, maar het afgelopen kwartaal zit de omzet weer in de lift. De prijzen van de ingenieursbureaus daalden in het tweede kwartaal ook voor het eerst sinds langere tijd.

*Prijzontwikkeling derde kwartaal komt 14 december beschikbaar

Omzetontwikkeling architecten- en ingenieursbureaus

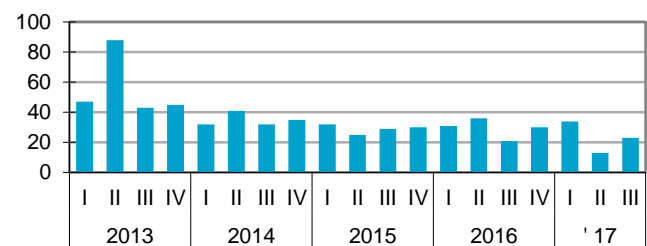
StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

StatLine: Zakelijke dienstverlening; prijzontwikkeling

Aantal faillissementen stijgt

In het derde kwartaal van 2017 gingen 23 ingenieurs- en architectenbureaus failliet; dit waren er 10 meer dan in het vorige kwartaal. Vorig kwartaal lag het aantal faillissementen met 13 echter erg laag. Met 70 faillissementen over de eerste drie kwartalen ligt het aantal een stuk lager dan vorig jaar: toen gingen er in de eerste drie kwartalen nog 88 bedrijven failliet.

Uitgesproken faillissementen architecten- en ingenieursbureaus

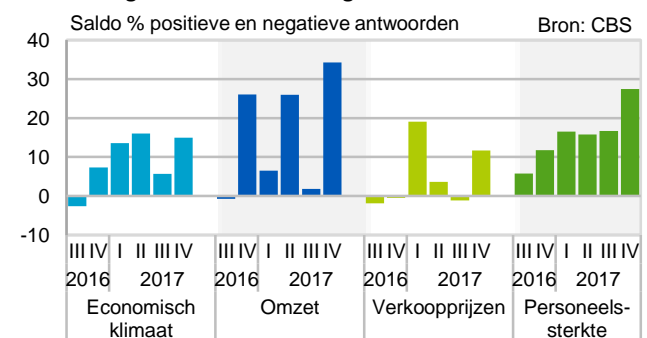
Bron: CBS

StatLine: Uitgesproken faillissementen

Architecten en ingenieurs positief over omzet en personeelssterkte

Net als voor het afgelopen kwartaal hebben architecten en ingenieurs goede verwachtingen voor het vierde kwartaal van 2017. Per saldo verwacht 27 procent een toename van de personeelssterkte. Vorig jaar was dat voor hetzelfde kwartaal nog 12 procent. Per saldo verwacht 34 procent van de architecten en ingenieurs ook een toename van de omzet in het vierde kwartaal. Daarmee zijn ondernemers over de omzet fors positiever dan drie maanden geleden. Hier is ook sprake van een seizoeneffect. Per saldo voorziet 15 procent een verbetering van het economisch klimaat. Vergeleken met het afgelopen kwartaal zijn ondernemers positiever in hun verwachtingen ten aanzien van het economisch klimaat. Het aantal ondernemers dat een prijsstijging voorziet is groter dan het aantal dat een afname van de prijs verwacht.

Verwachtingen architecten- en ingenieursbureaus

StatLine: Conjunctuurenquête Nederland

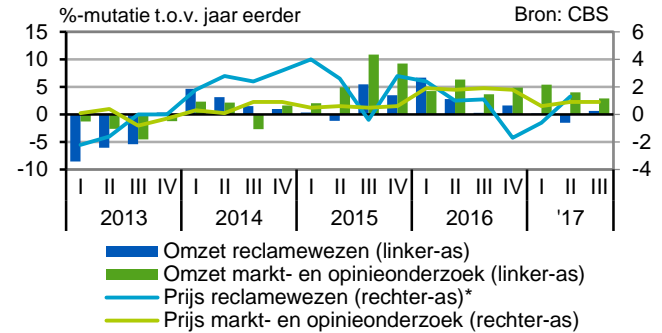
Reclame- en marktonderzoekbureaus

Lichte omzetstijging reclamewezen en marktonderzoek

In het derde kwartaal van 2017 steeg de omzet van markt- en opinieonderzoekbureaus 2,9 procent. De omzet stijgt nu al drie jaar onafgebroken. Wel vlak de afgelopen twee kwartalen de groei wat af. De prijzen stegen het derde kwartaal met bijna 1 procent: het vijftiende opeenvolgende kwartaal met een prijsstijging. De omzet in de reclamebranche ontwikkelde zich met 0,7 procent licht positief. Een kwartaal eerder daalde de omzet nog 1,5 procent. De prijzen van het reclamewezen fluctueren wat meer dan die van de marktonderzoekers. Na twee kwartalen van prijsdalingen, noteerde het tweede kwartaal van 2017, een stijging van 1,3 procent.

*Prijzontwikkeling derde kwartaal komt 14 december beschikbaar

Omzetontwikkeling reclamewezen en marktonderzoek

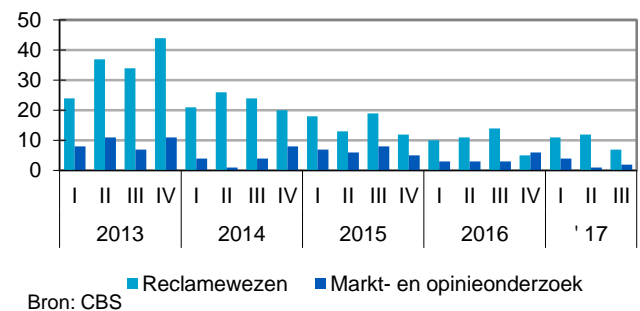
StatLine: Zakelijke dienstverlening: omzetontwikkeling
StatLine: Zakelijke dienstverlening: prijsontwikkeling

Daling aantal faillissementen

Het aantal faillissementen onder de marktonderzoekers lag met een aantal van 2 bijzonder laag. Alleen vorig kwartaal lag het aantal met 1 nog lager.

In het reclamewezen daalde het aantal failliete bedrijven van 12 in het tweede naar 7 in het derde kwartaal. Voor deze branche is dit ook een uitzonderlijk laag aantal. Alleen in het vierde kwartaal van 2016 gingen er minder bedrijven in de reclamebranche failliet. Het aantal faillissementen lag dat kwartaal op 5.

Uitgesproken faillissementen reclamewezen en marktonderzoek

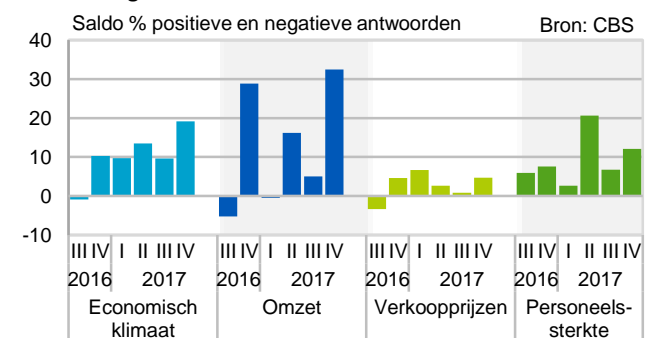

StatLine: Uitgesproken faillissementen

Positieve omzetverwachting

Per saldo verwacht 19 procent van de ondernemers een verbetering van het economisch klimaat in het vierde kwartaal. Het aantal ondernemers met een positieve omzetverwachting is 32 procentpunt groter dan het aantal met een negatieve verwachting voor de omzet in het vierde kwartaal. Dit is fors meer dan voor het derde kwartaal. Hierbij is ook sprake van een seizoeneffect. Per saldo verwacht 5 procent van de ondernemers in het reclamewezen en marktonderzoek zijn prijzen te verhogen in het vierde kwartaal van 2017. Per saldo voorziet 12 procent van de ondernemers in het reclamewezen en marktonderzoek een toename van de personeelssterkte.

Verwachtingen reclamewezen en marktonderzoek

StatLine: Conjunctuurenquête Nederland

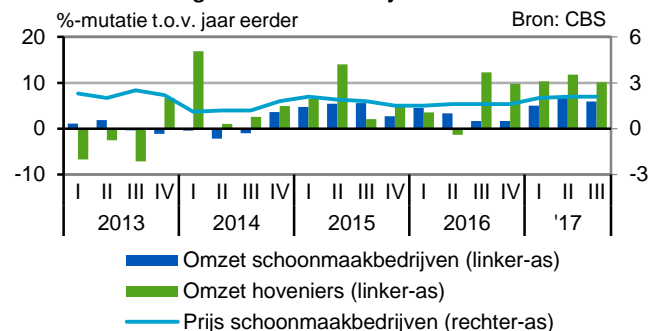
Schoonmaakbedrijven en hoveniers

Omzetgroei hoveniers voor derde kwartaal op rij boven 10 procent

De omzet van hoveniers is in het derde kwartaal van dit jaar met 10,1 procent gestegen ten opzichte van een jaar eerder. Dit is het derde kwartaal op rij dat de omzet met meer dan 10 procent groeit. Nadat de omzet in het tweede kwartaal van 2016 nog een krimp liet zien, groeit de omzet nu vijf kwartalen op rij gemiddeld 10,8 procent per kwartaal.

De prijzen van de schoonmaakbedrijven stegen, net als vorig kwartaal, met 2,1 procent in vergelijking met een jaar eerder. De omzet van de schoonmakers steeg in de periode juli tot en met september met 5,9 procent ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. Hiermee ligt de groei lager dan in het tweede kwartaal van 2017, maar hoger dan in het derde kwartaal van 2016 toen de groei respectievelijk 6,8 en 1,6 procent bedroeg.

Omzetontwikkeling schoonmaakbedrijven en hoveniers

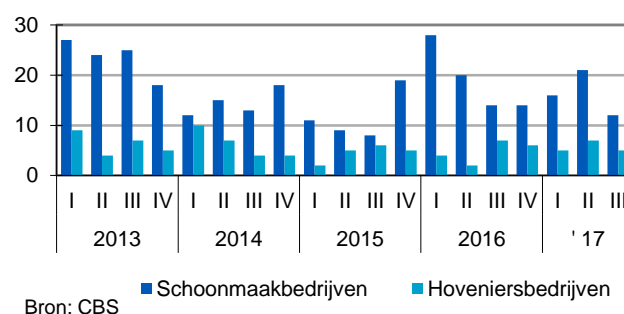

Minder hoveniers en schoonmakers failliet

In het derde kwartaal van 2017 gingen 12 schoonmaakbedrijven failliet. Dit is het laagste aantal faillissementen sinds het derde kwartaal van 2015, toen er 8 bedrijven over de kop gingen. In vergelijking met het tweede kwartaal gingen 9 bedrijven minder failliet en ten opzichte van een jaar eerder gingen er 2 bedrijven minder failliet in het derde kwartaal van 2017.

Het aantal faillissementen onder hoveniersbedrijven is in het derde kwartaal uitgekomen op 5. Dit zijn er 2 minder dan een kwartaal eerder en ook 2 minder dan in het derde kwartaal van 2016 het geval was.

Uitgesproken faillissementen schoonmaakbedrijven, hoveniers e.d.

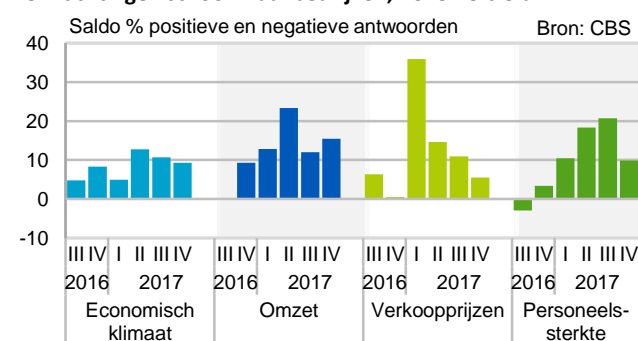

StatLine: Uitgesproken faillissementen

Verwachtingen ondernemers positief

De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn bij hoveniers en schoonmaakbedrijven positief. Per saldo verwacht 15 procent van de ondernemers een groei van de omzet in het vierde kwartaal. Verder verwachten ze een verbetering van het economisch klimaat in het vierde kwartaal. Per saldo voorziet 9 procent een verbetering. De verwachtingen met betrekking tot de personeelssterkte zijn minder positief dan in het voorgaande kwartaal. Toen verwachtte per saldo 21 procent van de ondernemers een uitbreiding van hun personeelsbestand. Nu is dat 10 procent. Het aantal ondernemers dat een toename van de prijzen verwacht is met een saldo van 5 iets groter dan het aantal dat prijsdalingen voorziet.

Verwachtingen schoonmaakbedrijven, hoveniers e.d.

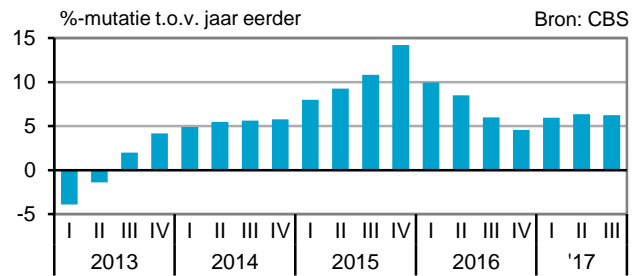
Uitzendbranche en arbeidsbemiddeling

Omzet neemt toe

De omzet van de arbeidsbemiddelaars, uitzendbureaus en personeelsbeheerders steeg in het derde kwartaal van 2017 met 6,2 procent ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. De omzetgroei was iets minder sterker dan een kwartaal eerder toen de groei 6,4 procent bedroeg.

In het derde kwartaal van 2017 hebben uitzendbureaus, arbeidsbemiddelaars en payrollbedrijven seizoengecorrigeerd 1,0 procent meer omgezet dan in het kwartaal ervoor. Deze stijging is kleiner dan in het voorgaande kwartaal toen dit 1,9 procent was.

Omzetontwikkeling uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling

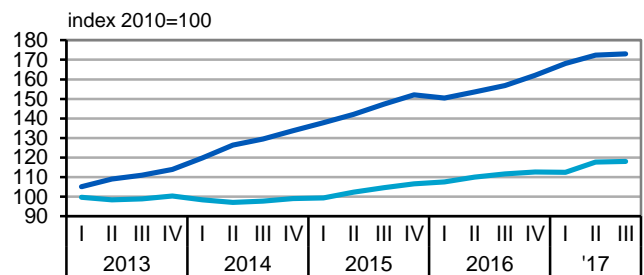
StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

Kleinere stijging uitzenduren

Het aantal uitzenduren in zowel kortlopende als langlopende¹ contracten nam toe in het derde kwartaal. In de langlopende contracten zoals detachering en payrolling was de stijging 0,4 procent in het derde kwartaal van 2017. Een kwartaal eerder was de stijging 2,6 procent. Deze uitzenduren zijn sinds 2012 nagenoeg onafgebroken toegenomen. Het aantal uren in kortlopende contracten nam eveneens met 0,4 procent toe in het derde kwartaal. Ook deze toename is kleiner dan in het voorgaande kwartaal, toen met 4,6 procent de grootste stijging in bijna zeven jaar werd gerealiseerd.

¹ Het basiscontract zonder uitzendbeding staat bekend als 'fase A' en telt maximaal 78 weken. Uitzenduren in 'fase B en C' zijn in de vorm van langere contracten waarbij de uitzendkrachten voor bepaalde respectievelijk onbepaalde tijd in dienst zijn van het uitzendbureau.

Seizoengecorrigeerde indexcijfers van de uitzenduren

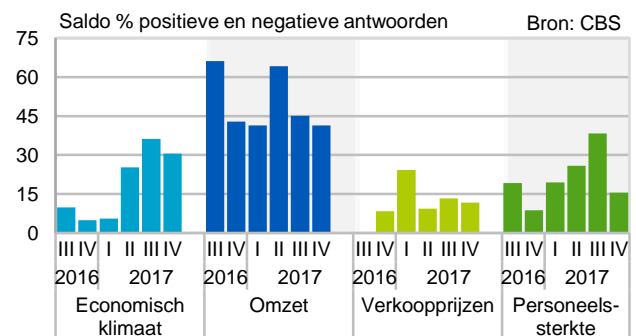
Bron: CBS

StatLine: Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling; ontwikkeling omzet en uren

Verwachtingen uitzendbranche normaliseren

Ondernemers in de uitzendbranche zijn, met een saldo van +41 zeer gunstig gestemd over de omzetgroei in het vierde kwartaal. De verwachtingen voor de personeelssterkte (saldo +16) zijn minder hoog gespannen dan in het voorgaande kwartaal, maar nog steeds positief. De verwachtingen voor het economisch klimaat in het vierde kwartaal zijn duidelijk positiever dan die voor hetzelfde kwartaal vorig jaar. Met een saldo van +31 verwachten ondernemers een verbetering van het economisch klimaat. De verwachtingen voor het economisch klimaat, de omzet en de personeelssterkte zijn iets lager dan in het afgelopen kwartaal. In enkele eerdere kwartalen waren sommige van deze verwachtingen erg hooggespannen. Nu lijken de verwachtingen iets te normaliseren. Per saldo verwacht 12 procent van de ondernemers in het vierde kwartaal een prijsstijging door te voeren.

Verwachtingen uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling

StatLine: Conjunctuurenquête Nederland

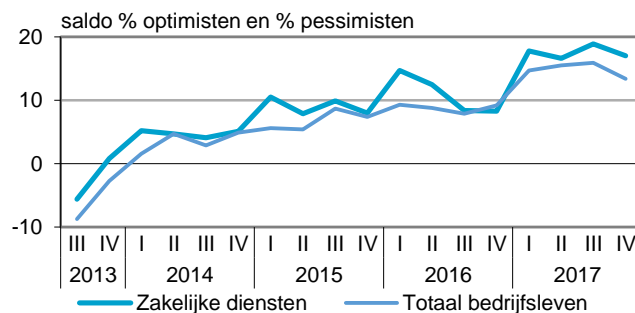

Economisch beeld

Positief vertrouwen zakelijk dienstverleners neemt iets af

In de zakelijke dienstverlening komt het ondernemersvertrouwen uit op 17,0. Dat is 1,9 punt lager dan in het vorige kwartaal. Het ondernemersvertrouwen is opgebouwd uit de gerealiseerde ontwikkeling van de omzet, het economisch klimaat in het vorige kwartaal en de verwachte ontwikkeling van de omzet in het lopende kwartaal. De afname van het vertrouwen komt vooral tot uiting in de verwachting over de ontwikkeling van het economisch klimaat. Het ondernemersvertrouwen is sinds eind 2013 onafgebroken positief. Het vertrouwen van het totale Nederlandse bedrijfsleven is ook afgenomen en komt uit op 13,4. Hiermee is het ondernemersvertrouwen in de zakelijke diensten iets groter dan in het bedrijfsleven als geheel.

Ondernemersvertrouwen (seizoengecorrigeerd)

StatLine: Ondernemersvertrouwen

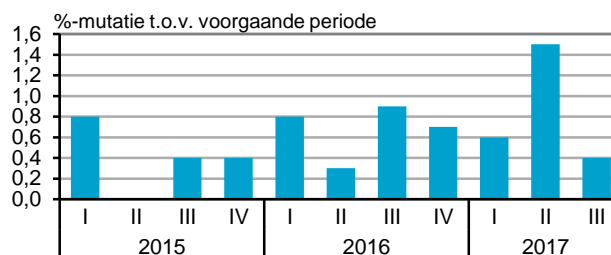
Toegevoegde waarde zakelijke dienstverlening groeit sterk

De Nederlandse economie is in het derde kwartaal met 0,4 procent gegroeid ten opzichte van een kwartaal eerder. In vergelijking met dezelfde periode in 2016 groeide de economie met 3,0 procent.

De zakelijke dienstverlening behoort tot de best presterende branches. In het derde kwartaal groeide de toegevoegde waarde van deze branche met 6,2 procent vergeleken met het derde kwartaal van 2016.

De toegevoegde waarde in de informatie en communicatie sector is in het derde kwartaal met 1,4 procent gegroeid in vergelijking met een jaar eerder. Hiermee behoort de branche tot de middenmoot.

Bruto binnenlands product, volume

StatLine: Bbp, productie en bestedingen

Opmerkingen betreffende deze publicatie

- Deze publicatie is samengesteld op basis van cijfers zoals die op 30 november 2017 beschikbaar waren. Mogelijk zijn er op het moment van lezen actuelere cijfers beschikbaar, deze kunt u vinden via de links onder de grafieken.
- De cijfers zijn doorgaans niet gecorrigeerd voor seizoeninvloeden. Indien dit wel het geval is staat dit aangegeven in de tekst/grafiek.

Colofon

Tekst sector bedrijfsstatistieken Den Haag (EBD)

Datum 1 december 2017

Meer informatie

CBS Infoservice: [Infoservice](#)
Persdienst: persdienst@cbs.nl
Telefonisch: 070 3374444